

ORSÓS JULIANNA

Epizódok II. Ottokár 1273. évi hadjáratából

*A Stájer rímes krónika két fejezete**

Episodes from the 1273 Campaign of Ottokar II of Bohemia.

Two Chapters of the Styrian Rhymed Chronicle in Hungarian

The paper introduces the principles of the translation of a running project that is aiming to publish all excerption of the Styrian Rhymed Chronicle with Hungarian regards. While giving a short overview about the research areas applying this source, chapters XCVI – XCVII. are also published in Hungarian as a prose translation. These chapters describe remarkable scenes of the campaign 1271 of Ottokar II against the Hungarian Kingdom and Styria as well as they refer to the murder of prince Béla of Macsó (Mačva) and describe the morals and the political influence of his mother, the daughter of Béla IV, Anna of Macsó (Mačva).

Bevezetés

2018-ban alakult a kutatócsoport, amelynek célkitűzései közé tartozik a fontosabb német nyelvű elbeszélő források feldolgozása, így a *Stájer rímes krónika*¹ magyar vonatkozású részleteinek fordítása is. Írásomban a fordítási alapelveket, valamint a Gombos Ferenc Albin szemelvénygyűjteményének részleteivel történt újbóli

* Köszönettel tartozom Bácsatyai Dánielnek a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségéért, továbbá köszönöm Bagi Dánielnek, hogy fordításomat ellenőrizte. A tanulmány a „Középkori német nyelvű elbeszélő források – Magyarország Műgeln Henrik (Ungarnchronik), Ottokár aus der Gaal (Chronik) és Jakob Unrest (Ungarische Chronik) c. művében” című, K 123848-as azonosító számú NKFIH pályázat keretében készült.

¹ StRch. Amennyiben nem sorszámokra hivatkozom, azt mindig külön jelzem.

összevetési munka eddigi eredményeit ismertetem.² Mindezt két rendkívül izgalmas fejezet fordításának közreadása követi, amelyekben Kőszegi Iván kapuvári katonai akciójáról, Macsói Anna követjárásáról, fia, Béla macsói herceg haláláról, valamint III. András (1290–1301) származásáról is beszámol a krónikás.

Azt, hogy a 96–97. fejezetekre esett a választás, elsősorban az a nemrégiben megjelent szenzációs hír motiválta, hogy előkerültek Béla macsói herceg elvesztettnek hitt csontjai.³ A szövegrészlet közlésének oka abban is keresendő, hogy olyan elemeket tartalmaz, amelyek a késő Árpád-kor nagyhatalmú asszonyainak erkölcsére vonatkoznak vagy éppen politikai jelentőségüket szemléltetik. Ritkák a nők természetére és diplomáciai szerepvállalásaira utaló olyan kortárs leírások, mint amilyen Macsói Anna Ottokár-féle ábrázolása.⁴ Anna jelentőségét talán a koronaékszerek 1270. évi Prágába menekítése – más olvasatban ellopása – jelképezi legjobban, de ennek tényét több forrás ellenére sem fogadta még el a történettudomány.⁵ A kiválasztott részlet segítségével emellett a krónika stílusjegyeit, szerzőnk sokszor szabad asszociációsnak tűnő, laza szálakkal egymásba fonódó történetekből építkező módszerét is jól be lehet mutatni: az alább olvasható két fejezetben egymást követik a katonai cselekről, a cseh tábor katonáinak arcátlan-ságáról, a Béla macsói herceg ellen elkövetett gyilkosságról és az özvegygé vált Tomasina Morosini hányattatásairól szóló elbeszélések.

A forrásközlés mellett tehát ez a tanulmány a kutatási projekt egyfajta részbe-számolójának is tekinthető; a munkába 2019 végén kapcsolódtam be szerződéses munkatársként.

Rövid kutatástörténeti áttekintés

Vitán felül áll, hogy forrásunk a hazai szakirodalomban leggyakrabban idézett és legszélesebb körben felhasznált középkori német nyelvű elbeszélő forrás.⁶ A magyar kutatás az eseményeket 1246–1309 között megörökítő, a 14. század első két évtizedében keletkezett krónika részleteit a nyelvtörténet, az onomasztika, a hadtörténet, a jogtörténet, a genealógia, a politikatörténet, a régészet, a néprajz, a

² Gombos 2011. 1780–1953. A fordítás során, és ebben a tanulmányban is a Seemüller-féle kiadásra hivatkozom, nem a *Catalogus*ra.

³ Berner – Buzár 2018.

⁴ Radek 2014. 115. Legalább ennyire érdekes a szintén ebben a fejezetben olvasható jelenet, amikor Estei Beatrix (akinek alakját a krónikás összemosza Tomasina Morosiniéval) meztelenre vetkőzik a magyar főurak és asszonyaik előtt Zarában, hogy várandósságát bizonyítsa. StRch 11625–11641.

⁵ Bácsatyai 2020. 1051. Forrásunkban a vonatkozó részlet: StRch 10226–10454.

⁶ Radek 2008. 51.

kommunikáció-történet, valamint az eszmetörténet tudományterületein egyaránt hasznosította. Természetesen a külföldi kutatás is széles spektrumú, de elmondható, hogy ott a forrást elsősorban irodalomtörténészek, történeti dialektológiát kutató nyelvészek használták. A cseh, magyar és osztrák kutatás összefogására még nem volt lehetőség, jóllehet mindenütt nagyon értékes, módszertani átfedéseket is mutató vizsgálatok zajlottak. Radek Tünde imagológiai elemzéséhez hasonló, kisebb léptékű kutatást végzett el például Václav Bok és Anna Košátková,⁷ akik elsősorban azt vizsgálták, hogy milyen képet alkot a stájer krónikás II. Ottokár cseh uralkodóról (1253–1278). Václav Bok fő kérdése az volt, hogy a király csupán gazemberként és gonosztevőként áll-e előttünk a műben, vagy esetleg rendelkezik-e a nemes ellenfél vonásaival is: megfigyelhető-e alakja jellemfejlődése, vagy pedig állandó és ugyanaz marad.⁸

Joggal adódik a kérdés: a 13. század második felében több ízben csatatérre változott Stájerország fia vajon kinek a megbízásából alkotta meg művét? Ezt a rejtélyt is az irodalomtörténészek oldották meg,⁹ és maga a krónikás is utal megbízójára, (II.) Otto von Liechtensteinra, akit minden bizonnyal mecénásának is tekinthetünk.¹⁰ Az okleveles forrásokban apja¹¹ segítőjeként tűnik fel a Sponheimerek ellen Salzburgért folytatott harcokban. A Liechtenstein-család Alsó-Ausztria egyik legbefolyásosabb famíliája volt, és II. Ottokár cseh királyt támogatták Stájerországért folytatott küzdelmei során, megbízója ezt a krónikással több ponton meg is örököltette. A dürnkruti csatában is harcolt, és bár azt követően a Habsburgokat támogatta, a cseh dinasztiahoz fűződő kapcsolatait nem szakította meg. A krónikában ugyan Stájerország tartományuraként (*Hauptmann*) jelenik meg, a Habsburgok tartományi bírónak nevezték ki (*iudex provincialis*), majd 1286-tól Stájerország kamarása (*camerarius Styriae*) lett.¹²

Maja Loehr vizsgálataiból az is kiderült, hogy szerzőnk a von Strettwich család sarja, és a forrásokban Otacher ouz der Geulként előforduló személlyel azonosítható, valamint, hogy munkájához okleveles forrásokat is felhasznált.¹³

A magyar szakirodalomban sokáig tévesen Ottokar von Horneckkel azonosították, amely Radek Tünde megállapítása szerint minden bizonnyal Bartoniek

7 Košátková 2017.

8 Bok 2002. 34.

9 Loehr 1937. 117.; Liebertz – Grün 1984. 103.; Bumke 1979. 274.

10 StRch 8120–8128.

11 Otto apja a híres költő, Ulrich von Liechtenstein volt, aki Frauendienst és Frauenbuch című műveivel hatalmas népszerűségnek örvendett.

12 Kronos 1883. 618–620.

13 A huszonnyolc oklevél-részletet, amelyekben tanúként vagy kedvezményezettként előfordul, és amelyek alapján azonosítani lehetett függelékként l. Loehr 1937. 125–130.

Emma¹⁴ véleményére vezethető vissza.¹⁵ Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a hazai történészek az osztrák kutatásokból indultak ki, és a Loehr előtti eredményeket vették át.¹⁶

Joseph Seemüller máig legmodernebbnek számító, nyolc kéziratot összesítő, tizenegy éven át megjelentetett¹⁷ szövegkiadását megelőzően Hieronymus Pezmelki bencés szerzetes és történétíró közölte a krónikát 1745-ben, *Scriptores rerum Austriacarum* című, háromkötetes forrásgyűjteményének részeként.¹⁸ A nyolc kézirat közül hét a 15. században keletkezett és papírra íródott, míg a nyolcadik egy töredékesen fennmaradt 14. századi pergamen, amely valószínűleg illusztrált lehetett. A kutatás kiderítette, hogy két kézirat bécsi udvari tisztviselők birtokában volt, a HS2-ként ismert kódex pedig I. Mátyás (1458–1490) magyar király könyvtárának részét képezhette, ahonnan 1510-ben szerezte meg Cuspinianus.¹⁹ A forrásnak modern német fordítása nincs, és eddig csak a cseh vonatkozású részek közül fordítottak le töredékeket cseh nyelvre.²⁰ A jelenlegi hazai vállalkozás tehát több szempontból érdekes és újszerű.²¹

A magyar vonatkozású részletek fordításának előmunkálatai, alapelvei

A forrás az 1246–1309 közti időszakot tárgyalja. Gombos Ferenc Albin személygyűjteményében 22 838 magyar vonatkozású sort közölt a közel százezer soros krónikából. A gyűjteményben a fejezetek nem mindenhol vannak jelölve és elkülönítve. Az előkészítő munka során összevettem a Gombos által közölt szöveget a Seemüller-féle kiadás szövegével és fejezetbeosztásával. Bár a munka még folyamatban van, az hamar kiderült, hogy például a 11. fejezet²² nem szerepel a *Catalogus*ban. Ez tartalmazza az 1246. évi Lajta-menti csata leírását és II. Frigyes osztrák herceg (1230–1246) halálának körülményeit. Ugyan a krónikás IV. Béla (1235–1270) nevét és a magyarokat meg sem említi benne, de mivel a rész-

14 Bartoniek 1917.

15 Radek 2014. 105.

16 A teljesség igénye nélkül: Wertner 1892., Wertner 1895., Szentkláray 1885.

17 Seemüller Franz Lichtenstein 1879-ben megkezdett munkáját folytatta 1884–1890 között.

18 A kiadás nehézségeiről, körülményeiről: StRch. Vorrede. I–V.

19 Mai jelzete: Stockholm, Kungliga biblioteket, D 1333. Régebben: Cod. Stockholm. 1734 ars. Kat. Phil, in 4° Nr. 37. Ez a kódex a StRch 69148–98412. sorait tartalmazza. StRch. Vorrede XI. (Seemüller: Handschriften und erste Ausgabe.)

20 Košátková 2015. 52–53., 61., 63. passim.

21 A krónika forrásértékének kritikai vizsgálatát is segítheti a megjelenő fordítás. Legutóbb az osztrák és stájer miniszteriálisok meissenai követsége kapcsán ilyen elemzést végzett Rudolf Veronika. Rudolf 2020. 159–161.

22 StRch 9751–1112.

let magyar vonatkozású, ezért helyet fog kapni a készülő fordításban. A 89.,²³ a 100.²⁴ és a 120.²⁵ fejezetek ugyancsak tartalmaznak magyar vonatkozású említéseket. Azok a részletek is feltétlenül érdekesek arra, hogy a lefordítandó szakaszok közé kerüljenek, amelyek Halicsi Kunigunda (IV. Béla unokája és II. Ottokár özvegye) Falckensteini (vagy Rosenberg) Závišsal folytatott viszonyát örökítik meg.²⁶ A magyar származású cseh királyné ugyanis nem nézte jó szemmel férje magyarországi hadjáratait. Záviš személye is kellőképpen értékesé teszi a részletet. A cseh főúr ugyanis Kunigunda halála után IV. László (1272–1290) testvérével, Árpád-házi Boldog Erzsébettel kötött házasságot, és amikor közös gyermekük keresztelőjére el akarta hívni (gyámfiát) II. Vencel cseh királyt, akkor az kivégeztette gyámapiját.

A fordítás – Vizkelety András gyakorlatát követve²⁷ – prózai formában készül el. Egy esetleges későbbi műfordításnak remélhetően jó alapja lesz a prózafordítás és a hozzá tartozó jegyzetapparátus. A sorok számozása kerek, az értelmezést segítő, beékelte szavak szögletes zárójelbe kerültek, a lacunákat [...] jelöli.²⁸ A szerző ironikusnak vagy humorosnak szánt megjegyzéseit dőlt betűkkel közöljük, és ha az utalás árnyaltsága indokolja, magyarázó jegyzetekkel is ellátjuk. Amennyiben a magyar mondatok szabályai megkövetelik, a központosáson és a szórenden változtatunk, de a sorok számozása alapján a szövegrészek könnyen azonosíthatók maradnak. A magyar vonatkozású adatokat tartalmazó fejezeteket címszavakkal láttuk el, valamint megkezdődött egy személy- és helynév-lista összeállítása, amelyben az eddig nem azonosított tételek szerepelnek.²⁹

Forrásközlés/fordítás – 96–97. fejezetek

A kontextushoz: II. Ottokár 1271. évi hadjárata zajlik, a csehek éppen Kapuvárt támadják.³⁰ Kőszegi Iván vakmerő tette készül, de előtte azt kéri a cseh uralkodótól, hogy jelöljön ki seregéből három lovagot, akik megküzdenek három magyar ellenféllel, őt magát is beleértve. Saját ellenfelül Heinrich von Phanberg lovagot választotta. Mint látni fogjuk, ezzel csak időt akart nyerni.

²³ StRch 10455–10571.

²⁴ StRch 11993–12124.

²⁵ StRch 13605–13778.

²⁶ CLXXVI–CLXXIX. fejezetek. StRch 18095–18418.

²⁷ Vizkelety 1993. 576–580.

²⁸ Jelen forrásközlésben a StRch 11595. soránál Seemüller szavaival: „aber es fehlen wohl mehrere verse”.

²⁹ Nagy örömmre több, a korszakot kutató szakember is felajánlotta támogatását abban, hogy a felmerülő kérdésekre fény derüljön. Önzetlen segítségüket előre is hálásan köszönöm.

³⁰ A hadjárat eseménytörténetét lásd: Pauler 1899. 306–314.

[XCVI.] [Kőszegi] Iván gróf tudta, hogy *vendégeit* nem lett volna képes másként elűzni, mint hogy a Kapuvárnál vetett gátat az éjszaka szétzúzta,³¹ és nagy áradást okozott. Így a víz nagy erővel áradt ki oda, ahol a király [II. Ottokár] serege volt. (11310) Iván gróf a kieresztett hömpölygő árral olyan károkat okozott a királynak, amelyekre [az], nagy erőfeszítéssel kikecmeregve az áradatból, aligha tudott felkészülni. Nagyon sok minden odaveszett, elúszott a vízben. Úgy tűnt, hogy [a magyarok] győztek, amikor [Iván] bőrig áztatta őket [a cseheket]. (11320) Aztán eljött a nap, hogy Heinrich [von Phanberg] grófnak vívnia kellett [volna Iván gróffal], és elkezdett perlekedni, mivel harcolni akart. Bertold von Emmerberg közölte a hírt a királlyal, vagyis azt, hogy a párviadal csalás volt, amelyet Iván gróf felajánlott: (11330) „Tudom, megalázza az efféle arcátlanság, hiszen megbízott benne [Kőszegi Ivánban], hogy meg fog vívni Heinrich gróffal, aki olyan erős, hogy hat magyart kitesz. Uram, legyetek bölcssek, ez Isten csapása!” A király a sátrába parancsolta az urakat [és] tanácsuk szerint nemsokára elégtételt akart venni a magyaroktól. (11340) Ezt tanácsolták tehát neki az urak, minthogy nem kívánta feladni, hogy Győr ellen vonuljon, ahol bosszút akart állni. Ezzel a király az egész sereget felszólította, hogy Győr ellen törjön. A völgybe ment, ahol a vidéket rablással, gyújtogatással és erőszakkal tarolta le, (11350) mint ahogyan Ausztriában tette a sógora, [V.] István király.³² Amilyen messze feküdt Győr, és amerre csak haladt [a király], ahol csak járt és ahová fordult, ott a magyarok kárait súlyosbította, és mindezt sikerrel tette. Lám, akkor jött egy követ [II. Ottokárhoz] anyósától [Macsói Annától] és így szólt (11360): „Felséges, nagyhatalmú király, lelkesen üdvözöl titeket anyósotok, úrnóm, Macsó királynéja,³³ [aki azt] kéri, [hogy] mondjam el nektek, azt akarja, gyűlöleteteket iránta ma rejsétek el. Ő maga jön [el] holnap, ide utazik.” A jelenlévők, kifejezték vágyukat (11370), hogy *megnéznék maguknak*³⁴ őt. Minthogy [Anna] mindig nagyhatalmú és előkelő volt, fölt esett a becsületén, és kikezdte méltóságát, hogy gyakran kapott rá a szerelem édességére, [annyira,] hogy a mértéket túllépte. És mivel a [követet a] harag előntötte, sajnos kevésbé észlelte (11380), hogy fosztja meg azokat a nőket a tisztességüktől, [olyanokként,] akik szerelemben akarnak betegesen egyesülni, forróvérűségükkel önmagukat mocskolják be, [és] ahelyett, hogy hagynák magukat sóvárogni, [olyan] szomjasok, hogy vizet vagy sört nyakalnak, majd [aztán] nemsokára a bor is következik. Még ha az ember ilyen féktelen [is], (11390) a királynénak [csak] nem mondja [meg, amit gondol róla], [neki], akit Macsó [királynéjájá-

³¹ A jelenetet ismerteti Wertner Mór, de hangsúlyozza, hogy egyéb forrással nem igazolható a gát átszakítása: Wertner 1895. 50.

³² Utalás az 1271. áprilisa és az 1271. július 3-án létrejött pozsonyi béke közt eltelt időszakra.

³³ Az eredetiben: „diu kunigin von Matschouwe”.

³⁴ „alle die da wârn,/ die geluste, hôrt ich jehen,/ das si si solden sehen.” – StRch 11369–11371.

nak] hívtak, máskülönben úgy vélem, [az, aki így beszélne] a király haragja által veszne el. Másnapra virradóra a király [II. Ottokár] úgy határozott, hogy [Anna] elé lovagol, [és] éppen miközben a király ügetett, (11400) valaki azt mondta, hogy [a királyné] védelmet keresett, mint az arra haladni szándékozó nők az utakon. A király kíséretének gyorsan kellett készülődnie. Kis idő múlva anyósa elé ért és felé tartott, majd leszállt a nyeregből, (11410) és épp így tettek a hölgyek is vele szemben. Ezután egymáshoz léptek, barátságosan köszöntötték egymást. Nem sokáig időztek ott, a királynét felültették egy lóra, ami kényelmesen vitte; a nyereg elég jó volt, hogy megülhesse. Szólni akart vejével az úton, (11420) virágokon és rózsákon keresztül lovagolva a réten, a rövid járóföldön, amíg oda nem értek a sereghez. „Fegyvert ránts!” sok előkelő úr így szólt, [és] a király után kiáltottak valamit. [Ebben a kurjantgatásban a király] úgy gondolom, vétlen volt. A seregen keresztülvezette kíséretét és anyósát, (11430) Macsó királynéját, így egyre jobban ordítottak rá: „Hová akarjátok vinni a nőket?” A kiáltást lármával toldották meg a páncélosok és a szolgák, [ment a] hablatyolás mindenütt, és egy szó nem feledhető, amit félek [is] kimondani: az „ima” szó első betűje elé tegyetek még egy „r”-t, (11440) akkor megértitek, milyen névvel illették ott őt.³⁵ A király nem akart leszállni a lóról, amíg sátrához nem ért. A lovászmestert nemsokára fennhangon hívta, tapsolt neki és kiabált. (11450) A lovászmester rohant, de hogy ne érjen oda a sátrakhoz, többen az urak közül feltartották. És [arra] kérték, forduljon vissza, [eközben mások] azt mondták a királynak, hogy [a lovászmester] máshol sertepertél, és hogy büntesse és rója meg. Olyannyira [dühbe gurult a király], hogy mindenki elkezdett beszélni: „Kérjük Felségteket, (11460) [inkább] azt büntessétek meg először, aki [az asszonyok] után óbégatott.” A lovászmester a királyhoz léptetett és így szólt: „jogosan veszítjük el munkánkat, engedjétek szabadjára haragotokat, az urak parancsának engedelmeskedtem, (11470) azt kívánták, ne tagadjam meg [parancsukat], hangosan kiabáltak. Tisztelt úr, legyen, mentsetek fel a szolgálat alól, mivel hogy megváltottam³⁶ volna [azt], aki először asszonyomra és udvarhölgyeire kiáltott, és akit hamarosan megmutattak nekem. A jámbor Amis pap³⁷ volt az, de [egy] örökkévalóságba telt, mire a tengernyi [katona] közt a valódi bűnöst

³⁵ Az eredetiben: „und eines worts si niht vergâzen,/daz ich ze reden scheuch: kêrt dem wort 'diu reuch'/ her für die hindern bouchstap, / unde swâ iu der gêt ab/, dâ setzet noch ein E dar/ und nemt denne rehte war,/ wie sie dâ wurd geheizen.” – StRch 11437–11444. L. Radek 2014. 115. 93. jegyzet.

³⁶ Értelmezésében: megölte volna.

³⁷ Pfaffe Amisra nem véletlenül utal Ottokár. Amis csuhás a német irodalomtörténet szimbolikus figurája, a Der Stricker néven alkotó, 13. század első felében élt alsó-ausztriai szerző vidám történeteinek központi alakja. Eredete nem világos: egyes elképzelések szerint egy angol, Amis nevű pap lehetett az előképe, valamint az is felvetődött, hogy Der Strickert francia fabliaux-gyűjtemények is megihlethették. A történetek didaktikus céllal íródtak, és egyházkritikusak, ami Ottokár krónikájára is jellemző. Gibbs – Johnson 2002. 364–366.

megleltem, [vagyis] azt, aki óbégatott. (11480) Szeretett uram, bocsássatok meg, hogy a büntetés túl nagy lett: pusztá kézzel akartam bosszút állni azokon, akik kiabáltak, így többek közt hamarosan *a harmadik keze*³⁸ sem maradt volna meg ennek az úrnak, hiszen tudtam, hogy [mit] kell tennem.” Bizony, a király maga is jól tudta, hogy az ott lévő csőcselék (11490) megenged magának ilyesmit, ő maga szidta le azt a bárdolatlant, és nevetett a többiekkel együtt. Most pedig halljátok, hogyan utaztak [tovább]. A királynő arra kérte vejét, hogy tartson vele egy nem messze fekvő, magyarországi városba: tobzódó cicoma és kellem, biztosan (11500) bátyjától, Istvántól kellett, hogy kapja [mindezt], különben szakított volna vele. Az utazást együtt megkezdve [Anna] a legjobbat tette, amire képes volt. Addig folytatta, hogy végül a király [II. Ottokár] kitartott, és nem fordult hamarosan vissza, hogy megbékéljen velünk, [mindez Anna] gyűlölködése és tanácsa miatt [történt]. (11510) Ehelyett a király [II. Ottokár] újra Ausztria ellen fordult, sógora [Béla, macsói herceg] pedig boldogan ment Magyarországgal szembe. [Anna] a fivére ellen volt, [és] nyerhetett volna rajta, ha meghalt volna, mert a veje céljainak elérését szolgálta volna. Igen sok magas rangú úr, grófok, papok és hercegek (11520), kezdtek el arra vágyani – minthogy szándékukban állt, hogy a magyar király békéjét a cseh uralkodóval megtörjék – hogy olyan tanácsokat adjanak neki, hogy [a felek] egymás ellen induljanak. A békét,³⁹ amire korábban esküdtek, ahogyan az oklevelekben olvasható, (11530) nagyon komolyan vették a magyar urak, ezért a cseh király előtt meg kellett hódolnia [a magyar uralkodónak], mint aki [valóban] ezt akarja, és mint aki számára ez elégséges volna, különben megtörné a békét. A cseh király seregével Ausztriába vonult, akárhány férfit csak hadba hívott, a maga felfogása szerint okította [őket]. (11540) Maga fordult Bécs felé, mindez Krisztus születése után ezerkétszáz és még hetvenegy évvel ment végbe.⁴⁰ A cseh király nem mért háborús csapást addig, amíg a sógora, felesége fivére [V. István] holtan nem feküdt. (11550) *Azért* keseregtek néhányan a halott miatt. [XCVII.] [Most pedig] azt akarom elmesélni, hogy hogyan gyengítették meg Macsó király-néját⁴¹ saját szövetségesei gyermeke által. [Úgy, hogy fiát] sajnos agyonverték.⁴²

Négy hatalmas gróf tette,⁴³ és két nemes király gyászolta. Az egyik, akit otthon [Magyarországon] megkoronáztak, a másik pedig az ő nőtestvérének férje, Cseh-

³⁸ Értelmezésemben: nemi szerve.

³⁹ Utalás a pozsonyi békére. 1271. július 2.

⁴⁰ Az 1270–1272 közötti időszakra. L. Zsoldos 2007. 128–132.

⁴¹ A szövegben *kunigin*.

⁴² Jelen forrásrészletre utal Kádár 2009. 421. a 46. jegyzetben.; Szintén említi Zsoldos 2005. 131. 59. jegyzet.

⁴³ A forrás kiadója, Joseph Seemüller valószínűsíti (StRch I. kötet, 152. 2. jegyzet.), hogy Kőszegi Henrik és három fia lehettek a tettesek. Kőszegi Henriknek négy ismert fia volt. Zsoldos Attila vizsgálatai bizonyították, hogy míg Miklós, Iván és Péter közel egykorúak voltak, a Henrik

országból, aki úgy tűnt, arra készült, hogy ezután nem sokkal örömet bosszút álljon a gyilkosokon. Ekkor küldött érkezett rossz hírekkel. Csak növelte a [cseh király] szívfájdalmát, amikor a hírnök elmondta neki, [hogy] István király halott (11570), és magyar földön veszedelem és félelem uralkodik. A király félbehagyta ugyan magyarok ellen vett útját azon veszedelem miatt, ami Magyarországon felütötte a fejét, így eltemették az uralkodót. Két fiút hagyott maga után: Lászlónak hívták az egyiküket, a másikat pedig Kálmánnak,⁴⁴ (11580) akit Iván gróf saját természete szerint eltökélten menekülés közben rabolt el.⁴⁵ Nem sokkal ezután ő is meghalt. [IV.] László király erőszakosan kormányozta a királyságot. Azt is tudnotok kell, hogy amikor Stájerország [még V.] István alattvalója volt, [neki] volt egy élő fia,⁴⁶ (11590), akihez magas rangú feleséget adtak, [ugyanis nejének] Este örgróf volt a fivére.⁴⁷

[...]

Mariboron túl van eltemetve.⁴⁸ Amerre az ember jár, [azt látja] hogy a magyaroknak van egy rossz szokásuk, amivel szegény és gazdag egyaránt él: ha egy nő megözvegyül, és az asszony (11600) nem szült fiúkat, úgy mindent elveszített, amit férje ráhagyott. Ugyanígy tettek az asszonnyal akkor is, amikor a király fia [Utószülött István] meghalt. A [királyné] [a fivéréhez, az] örgrófhhoz fordult [segítségért], ő pedig még abban az órában engedelmeskedett hűgának, és hazavitte őt. Aztán megüzente, hogy nem akarja, (11610) hogy testvére szégyenkezzen, így hát Zárát akarta megszerezni számára, ezt közölte tehát. A nőket odavitték, a tengernél fekvő Zarába. Fenséges étellel várták a követeket [is], akik a hölgyek után érkeztek. És akkor közölték vele [az özvegy királynéval] (11620), hogy onnan el kell utaznia. A nők és férfiak előtt az asszony elfeledte csüggedtségét, felállt, mivel [addig] ült, és azt mondta: „Ti urak és hölgyek, kérlek benneteket, nézzétek meg, hogy én, nyomorult asszony viselősen utaztam el ebből az országból. Attól, aki számára ideküldtek, (11630) az igaz hitvestől kaptam ezt a gyümölcsöt, tőle, akit a telhetetlen halál sajnos elragadott.” Levette a ruháit és a sokaságnak látni engedte magát. Abban a pillanatban [saját] beleegyezésével láthatták a jeleket (11640), hogy terhes-e. Ám nem sokáig mutogatta [magát]. Kísérőivel a tenger felé indult, ahová lágyszívű bátyja vitte. Már éppen eleget tett érte, mindezzel hűségére emlékeztette. Letelt az idő, ami a nőnek [várandósságra] adatott, [és] egy fiút szült,

(Herke) nevű fiú, aki csak 1278-ban jelent meg először a forrásokban, előbbieknél fiatalabb volt. Zsoldos 2016. 216.; Így Seemüller feltételezése – legalábbis „számszakilag” – helyes is lehet.

⁴⁴ Helyesen: Endrének.

⁴⁵ László herceget (a későbbi IV. Lászlót) a bihácsi katonai táborból Gutkeled nembeli Joachim Kapronca várába vitte. Szűcs 2002. 215.

⁴⁶ Nem tudható, kire gondol a szerző, geneológiai ismeretei több helyen tévesek.

⁴⁷ A krónikás összemossa Tomasina Morosini személyét Estei Beatrix alakjával.

⁴⁸ Nem lehet tudni, hogy vajon V. István feltételezett fiára utalhatott-e a hiányzó szövegrész.

(11650), akit Andrásnak hívtak, [és] akiről most nem akarok itt verselni, sem írni: maradjon csak meg nekünk így, amíg idősebb [nem] lesz. Az anyja egy magas rangú, megbecsült, gazdag velencei urat választott [második] férjül, aki azóta szintén elhalt mellőle.

Források

StRch = Ottokars österreichische Reimchronik. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt. V/1–2. Ed. Seemüller, Joseph. Hannoverae, 1890.

Gombos 2011 = Az Árpád-kori magyar történet külföldi elbeszélő forrásai. (Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCXI.). III. (O–Z). Ed. Gombos Ferenc Albin. Budapest, 2011.

Felhasznált irodalom

Bácsatyai 2020 = Bácsatyai Dániel: IV. Béla és István ifjabb király belháborújának időrendje. Századok 154. (2020), 1047–1082.

Bartoniek 1917 = Bartoniek Emma: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. Századok 51. (1917), 5–44.

Berner – Buzár 2018 = Berner Zsolt – Buzár Ágota: 80 év után kerültek elő az Árpád-házi herceg elveszettnek hitt csontjai. Határtalan régészet 3. (2018:4), 84–87.

Bok 2002 = Bok, Václav: Zum Bild des böhmischen Königs Přemysl Otakars II. in der ›Steirischen Reimchronik‹. In: Meyer, Matthias – Schiewer, Hans-Jochen (Hrsg.): Literarische Leben: Rollenentwürfe in der Literatur des Hoch- und Spätmittelalters; Festschrift für Volker Mertens zum 65. Geburtstag. Tübingen, 2002. 33–54.

Bumke 1979 = Joachim Bumke: Mäzene im Mittelalter. Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150–1300. München, 1979.

Gibbs – Johnson 2002 = Gibbs, Marion E. – Johnson, Sidney M. (Ed.): Medieval German Literature. A Companion. New York – London, 2002.

Kádár 2009 = Kádár Tamás: Egy rejtélyes politikai gyilkosság és háttere a XIII. század végi Magyarországon: Béla macsói és boszniai herceg pályája. Fons 16. (2009), 411–429.

- Košátková 2015 = Košátková, Anna: České království vkronice Otakara Štýrského. Czech Kingdom in The Cronicle of Otacker of Styria. Szakdolgozat. Károly Egyetem. Prága, 2015. Elérhető: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj8wO3Ak6vtAhU0BhAIHRksCXMQFjABegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fis.cuni.cz%2Fwebapps%2Fzpzp%2Fdownload%2F120195500&usg=AOvVaw228q74NUSLwX9wcvBP0KNy> (Letöltés ideje: 2020. 11. 30.)
- Košátková 2017 = Košátková, Anna: Das Herrscherideal in Ottokars Österreichischer Reimchronik und Jansen Enikels Weltchronik: Zur Machtauffassung des Herrschers im Rahmen der politischen Handlung. Prague Papers on the History of International Relations 4. (2017:2), 7–20.
- Krones 1883 = Krones, Franz von: „Liechtenstein, Otto II. von” In: Allgemeine Deutsche Biographie Bd. 18. Leipzig, 1883. 618–620.
- Liebertz – Grün 1984 = Ursula Liebertz – Grün: Das andere Mittelalter. Erzählte Geschichte und Geschichtskennntnis um 1300. Studien zu Ottokar von Steiermark, Jans Enikel, Seifried Helbling. München, 1984.
- Loehr 1937 = Loehr, Maja: Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 51. (1937), 89–130.
- Pauler 1899 = Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. II. kötet. Budapest, 1899.
- Radek 2008 = Radek Tünde: Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters. Frankfurt a. M., 2008. (Budapester Studien zur Literaturwissenschaft 12.)
- Radek 2014 = Radek Tünde: Az információáramlás jellemzői a Magyar Királyságban a középkori német nyelvű krónikák alapján. Világtörténet 4. (36.) (2014), 103–124.
- Rudolf 2020 = Rudolf Veronika: A tét a Babenberg-örökség. Cseh–magyar–osztrák kapcsolatok 1246 után. In: Kovács Enikő – Rudolf Veronika – Szokola László – Veszprémy Márton (szerk.): Micae Mediaevales IX.: Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Budapest, 2020. 151–170. (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák 15.)
- Szentkláray 1885 = Szentkláray Jenő: A dunai hajóhadak története. Budapest, 1885.
- Szűcs 2002 = Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, 2002.
- Vizkelety 1993 = Vizkelety András: Béla hercegnek, IV. Béla király fiának menyegzője. Irodalomtörténeti Közlemények 97. (1993), 571–584.

Wertner 1892 = Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Nagy-Becskerek, 1892.

Wertner 1895 = Wertner Mór: A Güssingiek. Századok 29. (1895), 42–64.

Zsoldos 2005 = Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Budapest, 2005. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 36.)

Zsoldos 2007 = Zsoldos Attila: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Budapest, 2007. (História Könyvtár, Monográfiák 24.)

Zsoldos 2016 = Zsoldos Attila: A Henrik-fiak. A Héder nembeli Kőszegiek „családi története”. In: Zsoldos Attila: Vitézek, ispánok, oligarchák. Tanulmányok a társadalom- és a hadtörténetírás határvidékéről. Budapest, 2016. 215–225. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára)